

МЕТОДИЧНИЙ ПІДХІД ДО ОЦІНКИ ВПЛИВУ ХАРАКТЕРИСТИК НІС НА РОЗВИТОК МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

Шкрабак І.В., Ахунзянов О.В.

Донбаська державна машинобудівна академія

У статті розкрито вплив характеристик національної інноваційної системи на розвиток малого підприємництва в Україні. Проаналізовано динаміку показників розвитку малого підприємництва в контексті розбудови вітчизняної НІС. Виявлено напрями впливу стану і конфігурації НІС на розвиток підприємництва. Обґрунтовано теоретичні положення оцінювання взаємозалежності процесів розвитку НІС і малого підприємництва. Сформовано методичний підхід до оцінки впливу характеристик НІС на розвиток підприємництва.

Ключові слова: національна інноваційна система, мале підприємництво, розвиток, оцінка, методичний підхід.

Постановка проблеми. Сучасна наукова думка сприймає національну інноваційну систему як інституціональну основу інноваційного розвитку національної економіки, що створює необхідні умови і ресурси для ефективної наукової, науково-технічної й інноваційної діяльності, охоплюючи сукупність суб'єктів і об'єктів науково-інноваційної діяльності, а також комплекс правових, фінансових, соціальних інститутів, які забезпечують інноваційні процеси.

Малий бізнес є найдинамічнішим елементом структури як національного господарства, так і НІС. Він є одним із засобів усунення диспропорцій на окремих товарних ринках, створення додаткових робочих місць, швидкого насичення ринку товарами чи послугами, активізації інноваційних процесів, розвитку конкуренції. Крім того, малий бізнес не поступається великому у створенні наукоємної продукції, як було показано раніше. У цьому сегменті підприємницька ініціатива найбільш виражена, що також сприяє інноваційній активності підприємства. З іншого боку, ефективна НІС створює вплив на усі елементи національної економіки, прискорюючи інноваційні процеси, сприяючи залученню інвестицій тощо, в тому числі – стимулюючи розвиток малого бізнесу і малого підприємництва. Розуміння сутності і напрямів впливу характеристик НІС на стан і тенденції розвитку малого підприємництва створює умови для підвищення ефективності механізмів державного регулювання такого розвитку і розбудови національної економіки на інноваційних засадах в цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Роль малого підприємництва у розвитку НІС неодноразово підкреслювалася багатьма вченими, як вітчизняними, так і зарубіжними, зокрема: І. Павленко [1], Г. Пивоварова [2], Н. Рекової та О. Харченко [3] та ін. При цьому наукова думка концентрується переважно на пошуку шляхів підвищення ефективності механізмів розвитку НІС, вдосконалення її структурної організації, стимулювання інноваційної активності вітчизняних підприємств, розвитку інноваційної інфраструктури, наукоємного виробництва, ролі і місця малого підприємництва у розбудові вітчизняної НІС.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Взаємозумовленість і односпрямованість процесів розвитку НІС і малого

підприємництва викликає потребу у вирішенні наукових питань щодо формування методології дослідження розвитку малого підприємництва в контексті розбудови вітчизняної НІС, оцінки впливу характеристик НІС на розвиток підприємництва, які сьогодні фактично залишаються поза увагою науковців.

Ціллю статті є обґрунтування теоретичних положень і методичного підходу до оцінки впливу характеристик НІС на розвиток малого підприємництва в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Кількісний аналіз показників розвитку малого підприємництва в Україні на основі даних Аналітичної доповіді до щорічного послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України у 2015 році» [4], свідчить про зростання кількості малих підприємств на 10 тис. осіб населення майже на 5,4% за останні 4 роки. Переважну більшість з них складають мікропідприємства, причому питома вага їх у складі малих підприємств постійно зростає (з 83,7% у 2010 році до 84,6% на початок 2014 року).

Суттєвим є показник кількості найманих працівників у відсотках до кількості найманих працівників на підприємствах-суб'єктах підприємницької діяльності в Україні – 25,7% на початок 2014 року (або 1803 тис. осіб). При цьому 10% забезпечується мікропідприємствами (або 698,7 тис. осіб). Кількість найманих працівників у розрахунку на 1 підприємство протягом останніх років залишається стабільною: 6 осіб для малих підприємств і 3 – для мікропідприємств.

Аналіз обсягів реалізованої малими підприємствами продукції (товарів, послуг) свідчить про те, що вони мають тенденцію до зростання: з 549458,6 млн грн у 2010 році до 648066,5 млн грн станом на початок 2014 року, з яких мікропідприємствами було реалізовано товарів на 175856,3 млн грн і 208931,4 млн грн відповідно, тобто питома вага в обсягах реалізованої малими підприємствами продукції залишається незмінною – 32%.

Якщо розглядати питому вагу обсягів реалізованої малими підприємствами продукції у загальних обсягах реалізованої продукції по економіці в цілому, то після деякого падіння у 2011 р. порівняно з 2010 р., цей показник почав стабільно зростати і на початок 2014 р. становив 16,4%.

Питома вага підприємств, які отримали прибуток до оподаткування, складала на початок 2014 р. 18,6%, а підприємств, які отримали збиток – 32,0%. З них мікропідприємства забезпечують 7,0% і 19,7% відповідно. Питома вага підприємств, що отримали збиток до оподаткування, у загальній кількості складає 33,8%, і практично все це припадає на мікропідприємства – 33,7%.

Слід сказати, що кількість малих підприємств у розрахунку на 10 тис. осіб населення значно варіюється у розрізі регіонів: від 42 у Рівненській області до 105 в Одеській і 290 у Києві. Цей показник має тенденцію до зростання, хоча темпи зростання також сильно відрізняються в окремих регіонах.

Певний інтерес представляє аналіз кількості малих підприємств за видами економічної діяльності. Вона коливається від 98,9% у сфері надання інших послуг до 87,8% у промисловості. Середнє значення по Україні складає 95%. При цьому питома вага зайнятих працівників коливається значно сильніше: від 79,5% у сфері надання інших послуг до 11,7% у промисловості. Це відповідає і показникам обсягів реалізованої малими підприємствами продукції: від 68,5% у сфері надання інших послуг до 5,2% у промисловості.

У динаміці показників рентабельності операційної діяльності малих підприємств стійких тенденцій не спостерігається. Від'ємні значення рівня рентабельності демонструють малі підприємства у сфері будівництва, тимчасового розміщення і організації харчування, адміністративного й допоміжного обслуговування, мистецтва, спорту, розваг та відпочинку.

Статистичний аналіз показників інноваційної діяльності промислових підприємств, які складають основу підсистеми впровадження у структурі НІС, показав, що після загального спаду, викликаного світовою фінансовою кризою, після 2010 року частка інноваційно активних промислових підприємств у загальній їх кількості в Україні почала зростати і становила на початок 2014 року 16,8%. Лідерами за кількістю інноваційно активних підприємств є: виробництво основних фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів (41% підприємств); виробництво комп'ютерів, електронної та оптичної продукції (35,7%); виробництво автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів та інших транспортних засобів (35,2%); виробництво електричного устаткування (28,5%); виробництво хімічних речовин і хімічної продукції (28,4%). Найнижчі показники у добувній промисловості і розробленні кар'єрів (6,5%) і підприємств водопостачання, каналізації і поводження з відходами (7,7%).

Слід відмітити, що кількість суб'єктів господарювання за видом економічної діяльності «Професійна, наукова та технічна діяльність» на початок 2015 року складала лише 6,0% від загальної їх кількості в Україні (порівняно з 5,5% на 01.01.2014 р.).

Таким чином, результати проведеного статистичного аналізу підтверджують, що, розглядаючи перспективи розвитку суб'єктів малого підприємництва, слід акцентувати увагу і на його перевагах і недоліках як форми організації бізнесу в цілому. До перших слід віднести: гнучкість до змін попиту; високий потенціал адаптації до зовнішніх умов; здатність до «індивідуалізації» продукції

(послуг); високу інноваційну активність; адаптованість до особливостей місцевих умов господарювання; спрощену і гнучку організаційну структуру; високу здатність до горизонтальної інтеграції і створення мережних структур. Основними недоліками є: невисока фінансова потужність і маневреність; високий ступінь економічних і фінансових ризиків; висока залежність від ринку збуту; недоліки правового забезпечення функціонування; відсутність суттєвої державної підтримки; нейтральна податкова політика держави; низька продуктивність праці. Напрями впливу стану і конфігурації НІС на розвиток малого підприємництва слід розглядати у контексті створення умов подолання недоліків суб'єктів малого підприємництва як форми організації бізнесу і більш повного використання переваг.

Розглядаючи досягнення динамічних змін в економіці шляхом забезпечення масового рівня інноваційної діяльності за рахунок спеціалізації і кооперації та державного сприяння розвитку і самоорганізації інституціонального середовища і підтримці підприємництва та розвитку ринку інноваційної продукції як вихідне концептуальне положення розвитку вітчизняної НІС, О. Харченко пропонує за оцінку результативності НІС України обрати частку інноваційно активних підприємств у загальній їх кількості і обґрунтовує, що у межах діючої НІС України кількість інноваційно активних промислових підприємств не може перевищувати 23%, тобто, можливості НІС щодо збільшення частки інноваційно активних промислових підприємств в економіці України майже вичерпані [5, с. 11–12].

Таким чином, підвищення результативності НІС України – один з найбільш перспективних шляхів розвитку малого підприємництва в Україні. Вивчення праць А. Дуки [6, 7], Н. Рекової [3], О. Харченко [5], дозволяє стверджувати, що він може бути реалізований за рахунок:

переходу до програмно-цільового і грантового фінансування, прямого бюджетного фінансування, бюджетних дотацій і субсидій, державного замовлення на створення наукоємної продукції;

ефективної кластерної політики держави; державного програмування розвитку інноваційної інфраструктури;

сприяння створенню інтегрованих інноваційних структур;

податкового стимулювання розвитку наукоємного виробництва і підвищення ринкової новизни інноваційної продукції;

виваженої амортизаційної політики;

сприяння розвитку ринкової інфраструктури і конкурентного середовища;

стимулювання розвитку державно-приватного партнерства тощо.

Проблема формування методичного підходу до оцінки впливу характеристик НІС на розвиток малого підприємництва полягає, в першу чергу, у відсутності комплексних показників як розвитку НІС, так і розвитку малого підприємництва. Системи окремих характеристик їх розвитку також не уніфіковані і включають великий набір показників як кількісного, так і якісного характеру. Вони формуються різними науковцями, виходячи з об'єкту і предмету конкретного дослідження, і часто є взагалі не співставлюваними.

Виходячи з того, що результативність функціонування НІС, яка поєднує процеси генерації, руху, зберігання і трансформації інформації, а також виробничі процеси її реалізації, може розглядатися з позицій результативності взаємодії наукового і технічного інформаційних потоків [5, с. 10], в основу методичного підходу до оцінки впливу характеристик НІС на розвиток малого підприємництва пропонується покласти інформаційну модель інноваційного процесу як основи досягнення динамічних змін в економіці.

Відповідно до інформаційної моделі інноваційного процесу [9], динаміка частки інноваційно активних підприємств у загальній їх кількості в часі може бути представлена у вигляді логістичної кривої:

$$I_{III} = \frac{I_{III\max}}{1 + ae^{-bt}}$$

де I_{III} – частка інноваційно активних підприємств; $I_{III\max}$ – максимально можливе значення показника, виходячи з поточних характеристик НІС; a та b – параметри моделі.

Крива має початкове значення, яке дорівнює 0, при t , що дорівнює мінус нескінченності, та досягає граничного значення $I_{III\max}$ при t , що дорівнює плюс нескінченності. Крива є симетричною відносно точки перегину, верхня половина є відображенням нижньої. Симетричність кривої призводить до того, що параметр a відображає місце кривої на осі часу, а параметр b визначає крутизну серединної частини кривої. Для отримання кількісної оцінки результативності НІС пропонується визначати параметри логістичної кривої за допомогою методу трьох сум для вихідного ряду значень.

Визначення кількісних параметрів моделі результативності НІС України дозволяє виявити верхню межу зростання показника $I_{III\max}$ (асимптоту), що характеризує можливості НІС щодо збільшення частки інноваційно активних промислових підприємств в економіці України. Співставлення цього параметру з показниками розвитку малого підприємництва дозволяє встановити і кількісно оцінити тісноту зв'язку між досліджуваними процесами, побудувати регресійні моделі залежності показників розвитку підприємництва від поточних характеристик результативності НІС.

Висновки і пропозиції. Малий бізнес є найдинамічнішим елементом структури як національного господарства, так і НІС. Разом з тим, статистичний аналіз динаміки показників розвитку малого підприємництва показав, що його потенціал як структурного елемента національної економіки не реалізується повною мірою. Так, основними тенденціями останнього часу слід вважати:

– стабільне зростання кількості малих підприємств на 10 тис. осіб населення і не менш стабільне зростання питомої ваги мікропідприємств у їх складі;

– недостатній вплив на ринок праці України і формування обсягів реалізованої продукції, в тому числі – інноваційної;

– має місце значна регіональна диференціація кількості малих підприємств на 10 тис. осіб населення;

– кількість малих підприємств за видами економічної діяльності і обсяги реалізованої ними продукції значно коливаються: від 68,5% у сфері надання інших послуг до 5,2% у промисловості;

– малі підприємства у ряді сфер економічної діяльності демонструють від'ємні значення рівня рентабельності;

– частка інноваційно активних промислових підприємств у загальній їх кількості в Україні на початок 2014 року 16,8%, і лише 52% з них є малими підприємствами.

Підвищення результативності НІС України є одним з можливих шляхів прискорення і якісного оновлення розвитку малого підприємництва. Обґрунтовано, що інструментами підвищення результативності НІС у контексті її впливу на розвиток малого підприємництва мають стати бюджетно-фінансова і податкова політика; підтримка кластерних ініціатив з боку держави; сприяння створенню інтегрованих інноваційних структур; стимулювання розвитку наукоємного виробництва; забезпечення розвитку ринкової інфраструктури і конкурентного середовища; активізація державно-приватного партнерства.

При цьому однією з ключових проблем оцінки впливу характеристик НІС на розвиток малого підприємництва є відсутність узагальнених, комплексних показників, а системи окремих характеристик їх розвитку не уніфіковані, фрагментарні і формуються, виходячи з об'єкту і предмету конкретного дослідження. Запропоновано формування методичного підходу до оцінки впливу характеристик НІС на розвиток малого підприємництва з використанням інформаційної моделі інноваційного процесу на основі логістичної функції, що дозволяє виявити верхню межу зростання частки інноваційно активних підприємств як кількісної характеристики результативності НІС України. В подальшому оцінка впливу характеристик НІС на розвиток малого підприємництва може бути отримана на основі виявлення тісноти зв'язку, побудови регресійних моделей залежності показників малого підприємства від результативності НІС з визначення ступеня їх адекватності.

Список літератури:

1. Павленко І. А. Розвиток інноваційного підприємництва в умовах ринкової економіки: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня док. екон. наук: спец. 08.00.03 «Економіка та управління національним господарством» / І. А. Павленко. – Донецьк, 2011. – 35 с.
2. Пивоваров М. Г. Стратегія розвитку малого підприємництва як складової національної економіки: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня док. екон. наук: спец. 08.00.03 «Економіка та управління національним господарством» / М. Г. Пивоваров. – Запоріжжя, 2011. – 36 с.
3. Рекова Н. Ю. Національна інноваційна система України: стан і закономірності розвитку / Н. Ю. Рекова, О. С. Харченко // Молодий вчений: науковий журнал. – Херсон: ТОВ Видавничий дім «Гельветика», 2014. – Вип. 12 (15). – С. 45–50.
4. Аналітична доповідь до щорічного послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України у 2015 році». – Київ: НІСД, 2015. – 684 с.

5. Харченко О. С. Організаційно-економічний механізм розвитку національної інноваційної системи: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.03 «Економіка та управління національним господарством» / О. С. Харченко. – Краматорськ, 2015. – 20 с.
6. Дука А. П. Інноваційний контур сталого розвитку національної економіки / А. П. Дука // Сталый розвиток економіки: Всеукраїнський науково-виробничий журнал. – 2012. – № 7. – С. 38–45.
7. Дука А. П. Параметри науково-технічного та інноваційного розвитку національної економіки / А. П. Дука // Стратегічне управління національним економічним розвитком: [колективна монографія] в 2 т. / За заг. ред. О. В. Кендюхова. – Донецьк: «ДВНЗ» ДонНТУ, 2013. – Т. 1. – С. 189–199.
8. Бутакова М. М. Экономическое прогнозирование: методы и приемы практических расчетов: Учебное пособие / М. М. Бутакова. – Москва: КНОРУС, 2010. – 168 с.
9. Таньков К. М. Інформаційна модель інноваційного процесу / К. М. Таньков, В. М. Щербань // Проблеми науки. – 2003. – № 7. – С. 30–32.

Шкрабак И.В., Ахунзянов А.В.

Донбасская государственная машиностроительная академия

МЕТОДИЧЕСКИЙ ПОДХОД К ОЦЕНКЕ ВЛИЯНИЯ ХАРАКТЕРИСТИК НИС НА РАЗВИТИЕ МАЛОГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА

Аннотация

В статье раскрыто влияние характеристик национальной инновационной системы на развитие малого предпринимательства в Украине. Проанализирована динамика показателей развития малого предпринимательства в контексте развития отечественной НИС. Определены направления влияния состояния и конфигурации НИС на развитие предпринимательства. Обоснованы теоретические положения оценивания взаимозависимости процессов развития НИС и малого предпринимательства. Сформирован методический подход к оцениванию влияния характеристик НИС на развитие предпринимательства.

Ключевые слова: национальная инновационная система, малое предпринимательство, развитие, оценка, методический подход.

Shkrabak I.V., Ahunzyanov A.V.

Donbass State Engineering Academy

THE METHODOICAL APPROACH TO THE EVALUATION OF NIS CHARACTERISTICS INFLUENCE ON THE DEVELOPMENT OF SMALL ENTREPRENEURSHIP

Summary

In the article the impact performance of the national innovation system on small business development in Ukraine. The dynamics of indicators of small business development in the context of national NIS. Discovered directions exposure status and configuration of NIS business development. Grounded theoretical principles of interdependence evaluation process of the NIS and small businesses. Formed methodical approach to impact assessment characteristics NIS business development.

Keywords: national innovation system, small business, development, evaluation, methodical approach.